

Farkas Judit Antónia

„Szíves megtekintésre”

A könyvújdonságok házhoz küldése mint a 18–20. századi magyar könyvterjesztés egyik szükségszerű eszköze

Bevezetés

Ha a kiadó elküldhette könyvújdonságait megtekintésre a könyvárusnak,¹ miért ne tehetette volna meg ugyanezt a könyvárus is a vásárlóközönségével? A potenciális könyvfogyasztó nemcsak az üzlethelyiségben, hanem otthonában is eldönthette, hogy az új könyvek közül melyiket vásárolja meg, különösen akkor, ha messze lakott. Ez a megfontolás vezette a hivatásos német könyvkereskedőket, amikor a forgalom növelése és a piac bővítése érdekében – a periodikumok mutatószámainak mintájára – alkalmazni kezdték a könyvújdonságok házhoz szállításának az üzleti gyakorlatát (nem keverendő össze a könyvrendeléssel), amelyet a magyar szortiment könyvkereskedők egy része is átvett.² A módszer használatára már a 18. század utolsó harmadától találunk hazai példákat. A Weingand és Köpf cég az 1775 januárjában megindított *Monatliche Anzeige von Büchern* című eleinte havonta, majd kéthavonta megjelenő könyvjegyzéke első számának előszavában például azt is közölte, hogy „megtekintésre, kiválasztásra” nem, csak előzetes rendelést követően, vagyis egyértelmű vételi szándékkal küldi el az új könyveket a vásárlóközönségnek. Ez alól kizárólag azok a megbízható ügyfelek képeztek kivételt, „akkikkel kapcsolatban tapasztalatok győztek meg, hogy erre igényt tartanak.”³ Az 1840-es években a pest-budai könyvkereskedők már rendszeresen házhoz küldték új könyveiket, bár ekkor még kevés magyar nyelvű kötet volt közöttük, és többnyire csak a saját kiadású műveket ajánlották otthoni megtekintésre.⁴ A neoabszolutizmus időszakában többek között a kassai Werfer Károly, a kolozsvári Demjén László, a budapesti Pfeifer Ferdinánd, Lauffer és Stolp,

¹ Ez a külföldi és hazai kiadóvállalatok által alkalmazott gyakorlat évtizedeken át sok magyar könyvkereskedőnek okozott bosszúságot. Az újdonsági küldemények alkalmazásának szokásjogához ld. BENKŐ 1888, 95.

² *Ueber Entwicklung und Organisation des Buchhandels in Deutschland und Oesterreich* 1879, július 3. 220., július 10., 227; SCHÜRMANN 1879. november 15., 114, december 20., 128; *A Pallas Nagy Lexikona* 1895 (könyvkereskedelem címszó); TORZSAI 1973 (megtekintés címszó).

³ *A könyvvilág elődei* 1988, 14. Weingand és Köpf esetében nem kizárt, hogy a tiltott könyvek iránt érdeklődő és maximálisan megbízható főúri olvasók körében is alkalmazták a módszert. Vö. GRANASZTÓI 2003, 166–187.

⁴ BENCZÚR 1842, 181; [NAGY Ignác], *Budapesti Hirharang = Budapesti Híradó*, 1845. szeptember 25., 201; E–i. [ERDÉLYI] 1845, 845; [Nagy Ignác], *Budapesti Hirharang = Budapesti Híradó*, 1847. május 13., [321]; *Hirharang = Hölgyfutár*, 1850. június 28., 516.

Lampel Róbert és Kugler Adolf tüntették fel a sajtóban közzétett hirdetésekben az új könyvek otthoni kiválogatásának igény szerinti lehetőségét.⁵ A magyar nyelvű könyvek, a könyvkereskedések és az olvasók számának dinamikus növekedésével⁶ párhuzamosan, a 19. század utolsó harmadában és a 20. század első felében vált elterjedtté Magyarországon ez az értékesítési gyakorlat,⁷ amely a német „Ansichtsendung” tükörfordításaként a „megtekintési/átnézési küldemény”, illetve „könyv/küldemény (szíves/kegyes) megtekintés/re/ül/ végett” nevet kapta.⁸ A következőkben ennek a könyvterjesztési módszernek a jellemzőit, pozitív és negatív példáit mutatom be a könyvkereskedők és a könyvfogyasztók nézőpontjából.

„Magyarországon az irodalmi termékeket kínálni kell”⁹

A kiegyezést követően a nyilvánosság különféle fórumain élénk eszmecsere folyt a (színvonalas) magyar nyelvű könyveknek a kiadókat, könyvkereskedőket és szerzőket egyaránt hátrányosan érintő alacsony kelendőségéről, amelynek eredményeként az írók és könyvkereskedők szakmai szervezetei 1887-ben megalakították a Könyvvásárlást Előmozdító Bizottságot. A huszonöt tagú testület az állam beavatkozását sürgetve többek között a külföldi könyvvásárlás visszaszorításával, egy periodika megindításával, a vidéki sajtó aktívabb közreműködésével, valamint az egyleti és fűrdőkönyvtárak létesítésének ösztönzésével kívánta a magyar könyvek fogyasztását serkenteni.¹⁰ A Magyar Könyvkereskedők Egyletének közlönye, a *Corvina* ha-

⁵ Példák a fizetett hirdetésekből: Werfer: *Pesti Napló*, 1853. április 10., [4]; Lauffer és Stolp: *Pesti Napló*, 1857. szeptember 20., [4]; Pfeifer: *Pesti Napló*, december 17., [4]; Lampel: *Pesti Napló*, 1959. szeptember 18., [4]; Demjén: *Politikai Ujdonságok*, 1860. szeptember 6., 576; Kugler: *Pesti Napló*, 1862. június 22., [4].

⁶ A kiegyezést követő nagyarányú gazdasági, társadalmi és kulturális fejlődés, modernizáció eredményeként a könyvpiar is fejlődésnek indult. 1868. évi XXXVIII-as népiskolai törvénnyel kötelezővé vált elemi népoktatásnak köszönhetően emelkedett az írni-olvasni tudók és a magyar nyelvű könyvet vásárlók száma, ami a könyvpiar és forgalomba került magyar nyelvű könyvek számának a növekedését is maga után vonta. Míg 1879-ben 804, addig 1900-ban több mint kétszer annyi könyv (1718) jelent meg Magyarországon. Ennek ellenére, mint arra Kókay György is rámutatott, „az igényesebb kultúra befogadóiak köre e korszakban sem bővült kellően, a nagyközönség körében továbbra is jórészt a silány tömegkultúra termékei arattak sikert. A korszak könyvkiadása és -kereskedelme mindezt tükrözte, de befolyásolta is.” NOVÁK 1929, V, 5–7; UŐ 1929, VI, 14–16; UŐ 1929, VII, 3; ELEKES, 1938, 123, 154, 173; *A könyv és könyvtár...* 1970, 74–92; VARGA 1980, 74–79, 137–138, 143–146; KÓKAY 1997, 112 (idézet), 110–125; SIMON 2016, 242.

⁷ RANSCHBURG 1928, 273–274; SIMON 2016, 188–189.

⁸ AIGNER 1884, 75; STEINER 1885, 151; *Kereskedelmi szótár*, 1887, 20. (**Ansicht** címszó); HOFFMANN Alfréd, BENKŐ Gyula, *Hirdetmény = Corvina*, 1889. október 20. 121; WEKERLE 1891, VII, 102. Wekerle a kiadók megtekintési küldeményeire a latin „missiva” kifejezést használja.

⁹ WEKERLE 1891, VII, 102. (Kiemelés az eredetiben.)

¹⁰ Erről részletesen: FARKAS 2020, 74–94.

sábjain ezzel egyidejűleg a könyvterjesztés előmozdításával kapcsolatos javaslatok is napvilágot láttak. Többen felhívták arra a figyelmet, hogy a könyvkereskedő nem várhatja tetlenül azt, hogy a vásárló betérjen az üzletébe, hanem erőfeszítéseket kell tennie a könyvek kelendőségének fokozása érdekében: kínálnia kell a terméket, és mindent meg kell tennie, hogy Hoffmann Alfrédot idézve „a könyvvásárló közönséget a maga eszközeivel lehetőleg magához bilincselje.”¹¹ A kereskedelmi érzék, műveltség és tájékozottság mellett ezért jól kellett ismerni a vásárlók ízlését és szellemi érdeklődését is. Mint arra Ranschburg Győző (később Viktor) díjnyertes pályamunkájában 1887-ben felhívta a figyelmet, a „könyvek tartalmára és a vevők szükségletére vonatkozólag” is tájékozottnak kell lenni, ami különösen a megtekintési küldemények egyénre szabott összeállításánál volt fontos.¹²

A könyvek olvasókhöz juttatásának direkt marketinget alkalmazó könyvértékesítési eszközére könyvkereskedőink nemcsak a magyar és külföldi házaló ügynökök, a modern antikváriumok, kölcsön-, testületi és nyilvános könyvtárak, a hírlapok, majd a részletüzlet konkurenciája, hanem a hazai gazdasági és művelődési viszonyok, a könyvkereskedelem nyugat-európainál fejletlenebb működése, a nyelvi elszigeteltség és mindezekkel összefüggésben a magyar könyvek szűkebb felvevőpiaca miatt is rá voltak utalva. Hoffmann Alfréd, az Eggenberger-féle könyvkereskedés tulajdonosa a Magyar Könyvkereskedők Egylete megalapításának 25. évfordulóján (1903) elhangzott elnöki beszéde kéziratoss változatában egyenesen úgy fogalmazott, hogy „[...] különösen a fővárosban, a készpénzzel vásárló közönség mindinkább arra szokik, hogy felkeresse az antiquár-raktárakat, és a szortimentereknek nem marad más közönségük, mint az, amelyet ők megtekintésre való szétküldésekkel iparkodnak maguknak megmenteni. Tudjuk, hogy ez mily fárasztó és keveset jövedelmező foglalkozás.”¹³ A forgalom és megélhetés tekintetében a vidéki könyvárusok (könyv-, papír-, mű- és zeneműkereskedők) fővárosi társaiknál is nehezebb helyzetben voltak, ezért fennmaradásuk érdekében széles áruválasztékkal kellett rendelkezniük, mint egy szatócsnak, és több tevékenységi körre kellett specializálódniuk. A könyvek, írószer, papír- és zeneműáru mellett gyakran egyéb használati cikkeket is árusítottak, a kiadás mellett nyomdai és könyvkötészeti munkákat is vállaltak, kölcsönkönyvtárat is működtettek és elemi érdekük volt, hogy a figyelemfelkeltés egyéb formáival (az új könyvek ki tétele a kirakatba és a pultra, ismertetés, körlevél, prospektus, könyvjegyzék, fizetett hirdetés) párhuzamosan az új könyveket eljuttassák postai úton vagy kihordóval (utóbbi gyakran tanuló volt) állandó vagy alkalmi vásárlóiknak „szíves megtekintésre”.¹⁴ Tevan Adolf Lepage Lajostól 1903-ban átvett békéscsabai könyv-

¹¹ Hoffmann Alfréd elnök megnyitó beszéde 1903, 151. Idézi: SIMON 2016, 248. Vö. SIMON 2016, 150, 243–244.

¹² RANSCHBURG 1887, 40.

¹³ Idézi: SIMON 2016, 247; Hoffmann Alfréd elnök megnyitó beszéde 1903, 150–151.

¹⁴ JUSTUS1874, 563–564; WEKERLE 1891, (I.) május 20., 55–56, (II.) május 30., 59, (III.) június 10., 62–63, (IV.) július 20., 78–79, (V.) augusztus 10., 89, (VI.) augusztus 20., 96, (VII.) augusztus 30., 102, (VIII.) szeptember 10., 106–107; SIMON 2016, 188–189; Uő, 2023, 224–231.

papír-, zenemű-, író- és rajzszerkereskedésében például nemcsak a helyi nyomtatványszükségleteket elégítette ki (nyomdai munkák), hanem a könyvek, újságok, saját kiadású képeslapok, rajz- és papíráru, gramfonok, hanglemezek és kották mellett norinbergi (háztartási, kozmetikai) cikkeket, sorsjegyeket, hangverseny- és színházjegyet is árusított, 1909-ben egy díszkötészetet is létesített, könyvkiadó-vállalatot alapított és a napilapokkal együtt feltehetően az új könyveket is kihordta házhoz megtekintésre.¹⁵

Brucker Lajos a *Corvina* hasábjain 1896-ban megjelent *Szíves megtekintésül* című cikkében összefoglalta, hogy lehet szakszerűen és az érintettek kölcsönös meglegedésére alkalmazni a módszert, elkerülve a félreértéseket, bosszankodást és a pereskedést.¹⁶ Mert a könyvárusnak és a vásárlónak is volt vesztenivalója. A szerző arra hívta fel a figyelmet, hogy a megtekintésre küldött könyvekből a közvélekedéssel ellentétben a kereskedőnek a legtöbb esetben nem előnye, hanem hátránya származott. Meg kellett fizetnie a portót, és sok időt és munkát igényelt a csomagok előkészítése, szállítása, a kiküldött és visszaérkezett könyvek adminisztrálása, a felszólító levelek megírása. Az is előfordult, hogy a címzett ingyen olvasmányként tekintett a megküldött könyvekre és azokat sérült állapotban (felvágva, foltosan, bejegyzéseket tartalmazva vagy gyűrötten) juttatta vissza a könyvesboltba. A kereskedő ezeket a példányokat a legtöbb esetben már nem tudta értékesíteni. A bizományba adott, de a használat nyomait mutató kiadványokat a kiadó sem vette vissza, ami éppúgy anyagi kárt okozott a kereskedőnek, mint az elveszett kiadványok. Az is hátrányt jelentett, hogy ha az éves számlával rendelkező vásárló meg is tartotta a megtekintési könyvek valamelyikét, csak később, az év végén vagy a következő év elején fizetett, tehát a könyvárus olykor hónapokig hitelezni kényszerült ügyfelének. Az említett okok miatt sokan vonakodtak a gyakorlat alkalmazásától, főleg vidéken. Törzsvásárlóik megtartása érdekében ugyanakkor leginkább a kisebb forgalmú vidéki könyvárusok voltak rászorulva arra, hogy ne tegyék szóvá, ha a határidőn túl vagy sérülten érkezett vissza a könyv, hiszen ez volt számukra az eladás egyik legbiztosabb eszköze.¹⁷

Brucker cikkében a megtekintési küldemények gyakorlatának előnyei között említette a vevőkör kiépítését és a könyvfogyasztók érdeklődésének feltérképezését,¹⁸ ami főleg egy kezdő könyvkereskedő esetében volt fontos. A könyv kényelmes körülmények között történő otthoni kézbevétele a tapasztalatok szerint hatásosabb volt a népszerűsítés egyéb formáinál:

A megtekintési küldeményeknek a mellett, hogy állandó olcsó reklámot képeznek, az az előnyük van a hirdetések felett, hogy könyvnyelven ösztönzik könyvvásárlásra a közönséget, mert míg a hirde-

¹⁵ FARKAS 2024, 195–196.

¹⁶ BRUCKER 1896, 231.

¹⁷ *Egy könyvkereskedő „boldog újévi” elmékedései* 1883, 6–7; BRUCKER 1896, 231; ARIC 1907, 48.

¹⁸ BRUCKER 1896, 231. Vö. RANSCHBURG 1887, 40; WEKERLE 1891, VIII, 106.

tés csak az olvasó kíváncsiságát kelti fel, addig az előtte fekvő könyv bizonyos vonzóerőt gyakorol reá és ha az irányánál fogva némileg érdekli, okvetetlenül át fogja lapozni és esetleg meg is fogja tartani.¹⁹

A szerző azt tanácsolta kollégáinak, hogy az olvasók érdeklődési körének ismeretében válasszák meg, kinek mit küldenek. Ha valaki nem kér új könyveket megtekintésre, azt semmiképpen ne zaklassák kéretlen küldeményekkel. Azt is kiemelte egy, a témával foglalkozó német nyelvű írás²⁰ ide vonatkozó részét idézve, hogy a könyvkereskedő csak úgy tudja számára előnyösen alkalmazni a módszert, ha előre közli a címzettekkel a feltételeket, és erre vonatkozóan alá is írat velük egy beleegyező nyilatkozatot:

A könyvkereskedő megállapít bizonyos feltételeket, melyek mellett könyveket megtekintésre küld. Ezen feltételek reányomandók az ideiglenes kísérőjegyzékek alá és körülbelől a következőket tartalmazzák: A csomag átvevője köteles a könyvek épen tartására ügyelni, s ha azokat megtartani nem akarja, bizonyos határidőn belül – amely közös megállapodás tárgyát képezi – tiszta és ép állapotban visszaszolgáltatni. Ezen határidőnek a maximuma lehet 14 nap, de bizonyos esetekben, pl. egy aktuális politikai röpiratnál, 24 órára redukálható. Végül pedig következzen egy nyilatkozat, melyben a címzett a könyvek megküldéséhez beleegyezését adja, illetőleg azokat az említett feltételek mellett megtekintésre elfogadja és kötelezi magát az esetben, ha egy könyv az ő hibája folytán elvész, vagy értéktelenné válik, annak a bolti árát megtéríteni. Ha már most üzletünk egy vevője könyveket kér megtekintésre, aláíratunk vele egy, az ezen feltételeket tartalmazó ívet, mely azután folyton érvényben marad, ha pedig kéretlenül küldünk valakinek könyveket megtekintésre, leghelyesebb őt az első csomag átadásánál udvariasan megkérdeztetnünk, vajon hajlandó-e küldeményeinket a fentebb vázolt feltételek mellett elfogadni. Azoknál, akik az ilyen csekély felelősséget sem akarják magukra vállalni, úgy sem veszítünk semmit és legalább nem küldünk megtekintésre könyveket oly egyéneknek, akiknek azokra semmi szükségük nincsen.²¹

A dualizmus időszakának vidéki és fővárosi kiadó-könyvvarusai szintén felhívták a figyelmet fizetett sajtóhirdetéseikben a lehetőségre. Volt, aki azt is kiemelte, hogy „visszaküldési joggal” vagy „vételkényszer nélkül” lehet kérni a könyv-

¹⁹ BRUCKER 1896, 231.

²⁰ THIEME 1896, 28–33.

²¹ BRUCKER 1896, 231. A könyveket általában az eredeti dobozban/csomagolásban, illetve keresztkötésben ingyen lehetett visszaküldeni. Vö. WEKERLE 1891, VIII, 107.

újdonságok otthoni megtekintését.²² Ez a módszer egyébként a tankönyveknél volt a legkifizetődőbb, hiszen, mint azt az Eggenberger-féle könyvkereskedés példája is mutatja, az oktatási intézmények a mutatóba megküldött kiadványokból nagy tételben rendeltek, amit a könyvkereskedő akár további ajándék- és ráadásköte-
tekekkel is jutalmazott.²³

A legismertebb fővárosi kiadó-könyvvarusok, így Ráth Mór és a Révai Testvérek is időnként jelezték karácsony előtti és év eleji fizetett hirdetésekben, hogy „megtekintésre és választásra”, illetve „részletfizetésre előleges megegyezés után” akár vidékre is elküldik a magyar és külföldi könyvújdonságokat.²⁴ 1886 decemberében Révai Mór Szana Tamás *Magyar művészek* című reprezentatív és átlagosnál drágább díszművét is szétküldte megtekintésre, de az arisztokratáknak küldött csomagok szinte mind visszajöttek.²⁵ Ennek, mint Révai kiderítette, az volt az oka, hogy a főrangú olvasók egy jelentős része a magyar nyelvű könyveket is külföldi, részben bécsi könyvvarusoktól szerezte be. Ezért is népszerűsítette Révai Mór kiadványát a német nyelvű sajtóban is.²⁶ A külföldi könyvvásárlás magyar könyvpiacra gyakorolt káros hatását a szenvedélyes könyvgyűjtő, szerkesztő, irodalmi és művészeti témájú írásokat közreadó Szana – aki egyébként maga is meggyőződött arról, hogy a magyar arisztokraták egy része a patinás bécsi Gerold cégen keresztül bonyolítja könyvvásárlásait – saját könyve terjesztésének a példáján keresztül mutatta be:

²² „Magyarország Története” [íjf. Nagel Ottó] = *Néptanítók Lapja*, 1880, szeptember 30., 470; [Piringer M. nyíregyházi könyv-, mű-, hangjegy-, papír- rajz- és írószerkereskedése] = *Nyírvidék*, 1884, február 3., sz. n.; [Metger Béla kecskeméti könyvkereskedő] = *Kecskeméti lapok*, 1891, április 19., 4; [Horatsik János kolozsvári könyv-, mű- és zeneműkereskedése] = *Petőfi-Múzeum*, 1892, november 11., sz. n; Eladó kiadványok [Lévai Mór ungvári könyvkiadó] = *Corvina*, 1904, november 20., 186.

²³ *Fali minták* [az Eggenberger-féle könyvkereskedés hirdetése] = *Corvina*, 1907, február 10., 26.; SIMON 2016, 146–162 (különösen: 150–154).

²⁴ Rosenberg testvérek: *Budapesti Közlöny*, 1869, december 18., 4572. Ráth Mór: *Fővárosi Lapok*, 1887. december 16., 2546; *Budapesti Hírlap*, 1890. január 1., 8. Nem kizárt, hogy az évi 80-100 forintot könyvvásárlásra fordító Deák Ferenc is azok közé a törzsvásárlók közé tartozott, akiknek Ráth Mór rendszeresen vagy alkalmanként megküldte a könyvújdonságokat. Vö. SIMON 2016, 189.

²⁵ SZANA 1887a.

²⁶ A *Pester Lloyd* több ízben is hírt adott Révai kötetéről, amely valójában már 1886 végén napvilágot látott, hogy a karácsonyi könyvpiaci főszezonban is meg lehessen vásárolni. Az Osztrák Könyvkereskedők Egyesülete lapjában Révai viszont már két fizetett hirdetést is megjelentetett a karácsony előtti hetekben, arra is felhívva a figyelmet, hogy a nagy számú reprodukciók miatt a kiadvány a magyarul nem tudók érdeklődésére is számot tarthat. Révai a hirdetésen keresztül arra kérte az osztrák szortimentereket, hogy a Bécsben élő magyaroknak is ajánlják a kötetet megvételre. [Hirdetés] = *Oesterreichische Buchhändler-Correspondenz*, 1886, december 4., 606; *Uo.*, 1886, december 11., 623.

E helyzet visszasságát illusztrálja az az eset, mely csak nem rég történt a Révai-testvérek előnyösen ismert cégével. Ismeretes dolog minden könyvvásárló előtt, hogy a könyvkereskedők az újabb kiadványokat szét szokták küldözni „szíves megtekintés végett”. Ez az intézkedés a közönség kényelmére történik, mert otthon mindenki nyugodtan végig nézheti a könyvpiac újdonságait s válogathat közülük, tetszése szerint. Ez okból küldte szét a fennemlített cég is a „Magyar művészek” című vállalatát, elsősorban az aristocratia tagjainak, kiktől leginkább meg lehetett várni, hogy érdeklődéssel fogadják a díszes kiadványt. Hát bizony megtörtént az a furcsa dolog, hogy a középosztály körében szép kelete volt a munkának, de a főuraktól, csaknem kivétel nélkül, fölbontatlanul érkeztek vissza a megtekintésre küldött csomagok. Azt nem lehetett föltételezni, hogy a magyar aristocratia ne érdeklődjék a magyar irodalom iránt, mi lehet tehát az oka e sajtáságos közönynek? A kiadó sokáig törte fejét a rejtélyen, végre az az ötlete támadt, hogy külföldi cégekkel teszi magát összeköttetésbe, s azok segítségével csempészi be kiadványát az átléphetetlen sorompóktól őrzött körökbe. S hogy az ötlet nem volt rossz, megmutatta az eredmény. A könyv csakugyan eljutott rendeltetésének helyére, de kerülő uton, s hetek múlva.²⁷

A rendszeres könyvvásárló ügyfelek, könyvgyűjtők esetében nem járt az említett könyveladási gyakorlat a könyvkereskedőre nézve kockázattal, hiszen kölcsönös bizalmi viszony alakult ki közöttük. Az olvasó, gyűjtő elégedett volt, hogy házhoz küldik részére az új kiadványokat, a könyvárus pedig örült, hogy továbbra is tőle vásárol ügyfele. A megtekintési küldemények természetéből fakadóan a rendszeres, egy vagy több könyvkereskedőnél éves számlával rendelkező vásárlók egy része – a könyvkereskedők örömeire – nemcsak azokat a könyveket tartotta meg és fizette ki az elszámoláskor, amelyek felkeltették az érdeklődését, hanem azokat is, amelyeket az üzletben nem vett volna meg. Vagy azért, mert nem volt ideje és nem akart a könyvek visszaküldésével bajlódni, vagy mert egyszerűen elfelejtkezett róluk. Ez utóbbiról számolt be Márai Sándor *Egy polgár vallomásai* című művében Kassán élő ügyvéd édesapja, Grosschmid Géza könyvvásárlási szokásait bemutatva:

Apám könyvtára tekintélyes volt és elfoglalta az „úri szoba” leghosszabb falát. A magyar szépírók közül Mikszáthot olvasta legszívesebben. Jogi könyveit, a hasas corpus juris-köteteket, a „döntvénytárakat” és „szemelvényeket a magánjog köréből” az irodában őrizte; a lakás három magas, falbaépített könyvszekrénye tele volt „szépiro-

²⁷ SZANA 1887b, [1]. A szöveg két részletben itt is megjelent: *Corvina*, 1887, május 30., 63–64, június 10., 66. Vö. RÉVAY 1920, 331–333, a 336 és 337 közötti oldal. Szanához ld.: Farkas 2016, 255–266.

dalommal” [...] a magyar könyvből, akkor is, később is, több fogyott e vegyes-ajkú, németes műveltségű városban, mint Pest-Budán. Négy könyvkereskedő élt, sőt gazdagodott e kicsiny, alig negyvenezer lélekkel népes városban. A könyvkereskedésekben délelőtt kaszinót tartottak a hivatalukból hazatérő városi urak, kényelmes karosszékekben elterpeszkedve lapozták a pulton felhalmozott könyvújdonságokat... A könyvvel a mi házunkban áhítatosan bántak. [...] Rengeteg könyv gyűlt fel idővel ez emeletes, szárnyasajtajú szekrényekben. A „szíves megtekintésre” küldött könyveket legtöbbször elfelejtették visszaküldeni, a könyvszámlát év végén fizették csak a kereskedőnél, s nem sokat törődtek vele, ha néhány tucat olyan könyv árát is meg kellett téríteni, melyek olvasatlanul és felvágatlanul porosodtak a nagy szekrények alsó polcain.²⁸

Több olyan értelmiségi könyvfogyasztóról tudunk, akiknek a könyvkereskedők rendszeresen küldtek megtekintésre új könyveket. Közéjük tartozott Jedlik Ányos természettudós, feltaláló, aki a 19. században tudományos könyvei javát az Eggenberger-féle könyvkereskedéstől kapta meg.²⁹ Móra Ferenc, a Somogyi-könyvtár és Városi Múzeum igazgatója a Vajna György és Bokor Dezső által működtetett Vajna és Társa³⁰ Váci utca 28. szám alatti, idegen nyelvű könyvekre szakosodott könyvkereskedésének volt az egyik rendszeres szegedi ügyfele. Práger Miklós, aki gyakornokként a megtekintési küldemények összeállításáért is felelt 1928 és 1930 között, ekként emlékezett vissza az ismert íróval való kapcsolatokra:

[...] Móra ritkán jött a fővárosba, különben is Bokor bevezette nálunk az ún. megtekintéses rendszert, ami azt jelenti, hogy az ismert vevőinknek összeállítottunk egy-egy könyvcsomagot és megküldtük címükre „szíves megtekintésre”. A könyveket, amelyek megtetszettek nekik, megtartották és kifizették, a többi visszaküldték. Ilyen kapcsolatunk volt Mórával is. Egy alkalommal Vajna rám bízta, állítsam össze a csomagot Mórának. Én átmentem az ugyanabban a házban

²⁸ MÁRAI 1997, 38–39. Idézi: SIMON 2016, 189. Márai egy másik művében is írt a gyakorlatról: „A könyvkereskedő már nem is várta meg, amíg elszánják magukat a vásárlásra, hanem házba küldött nekik minden olyan új könyvet, amiről fel lehet tenni, hogy talán kézbe veszik egyszer. Az inas dolga volt felválni a példányokat, és aztán felvágott állapotban, de legtöbbször olvasatlanul elhelyezni az újdonságokat a könyvtárban.” MÁRAI 1992, 36.

²⁹ *A Pannonhalmi Szent Benedek-Rend Győri Katolikus Czuczor Gergely Gimnáziumának Évkönyve...* 1939, 146. Nem kizárt, hogy az Eggenbergeréknél éves számlával rendelkező Lotz Károlynak is küldtek könyveket otthonába. Hoffmann Alfréd egyébként toleráns volt a lassan fizető ügyfeleivel, és senkire nem tukmálta rá kiadványait. SIMON 2016, 163–175, 188–189.

³⁰ A Vajna és Társa cég egyik hirdetésében is feltüntette ezt a szolgáltatását: *Corvina*, 1930. november 23., 249.

lévő Somló Béla céghez (ez a Párizsi utca felőli oldalon volt ugyan, de az udvaron át – nyolc lépcső fel, nyolc le – is be lehetett menni), aki német kiadók bizománya volt. A bőséges választékból összeállítottam egy 14 kötetet tartalmazó csomagot és elküldtem Szegedre. [...] Pénteken aztán megérkezett Móra levele: a könyveket megtartotta. Elámult Vajna, ilyen még nem volt a praxisában, hogy egyetlen könyvet sem küldtek vissza a megtekintésre küldöttekből, kérdezte, hogyan válogattam össze. Mit is válaszolhattam volna: ismertem Mórát, tudtam mi érdekli: nyelvészet, régészet, néprajz, botanika, művelődéstörténet, freudizmus, finom erotika. Ott voltak ezek a könyvek Somló Béla polcain, és szívesen adta őket egy hétre bizományba. Úgy, hogy a cégnek még csak kockázatot sem kellett vállalnia.³¹

Mint fentebb már említettem, különösen vidéken övezte kitüntetett figyelem a megbízható törzsvásárlókat. Az 1920-as évek elején Pécsre költöző Reuter Camillo elme- és ideggyógyász professzor, klinikaigazgató, az Erzsébet Tudományegyetem orvostudományi dékánja a város egyik legjelentősebb könyv- és ex libris gyűjteményét tudhatta magáénak.³² Reuter Carmen visszaemlékezése szerint az egyik Széchenyi téri könyvkereskedés (vagy a Dunántúlra, vagy a Szent István Társulat pécsi boltjára gondolt) segédje minden szombaton felkereste édesapját Rét utcai klinikai lakásukon egy könyvcsomaggal, majd hétfőn visszavitte azokat a kiadványokat, amelyek nem nyerték el tetszését. Reuter Camillo Szukits Zoltán pécsi, majd szegedi könyvkereskedéséből is rendszeresen kapott megtekintésre magyar és idegen nyelvű könyveket.³³ A szenvedélyes könyvgyűjtő egyik cikkében azt tanácsolta, hogy „Soha látatlanba ne vegyünk könyvet, azért mindig könyvkereskedőtől és soha ne ügynöktől vásároljunk. Minden könyvkereskedő szívesen, mutatónak meghozatja a könyvet, s akkor megnézhetjük töviről-hegyire, mielőtt megvesszük.”³⁴ Reuter utolsó mondata azt sugallja, hogy az ő esetében a könyvkereskedők engedékenyebbek voltak: azt sem tették szövé, ha az egyébként már feltehetőleg felvágott könyvet óvatosan átlapozta. Az otthoni megtekintés gyakorlatának az alkalmazására a kis bibliofil kiadóknál is találunk példákat. Az Amicus cégvezetője, a szenvedélyes könyvgyűjtő Reiter László a Magyar Bibliophil Társaság (MBT) megbízásából az egyesület több kiadványát tervezte és adta ki. Reiter amatőr kiadványait, köztük az MBT pár kötetét a következő szöveggel reklámozta az egyesület kiállítási katalógusában: „Kaphatók minden könyvkereskedésben. Megtekintésre bárkinek elküldi a kiadóvállalat: V., Nagykörösi utca 23.”³⁵

³¹ VARGA 1985, 114–116.

³² FARKAS 2021, 87–117.

³³ *Uo.*, 92–94.

³⁴ REUTER 1929, 1.

³⁵ *A Régi Buda ...* 1922. [A borítót követő első számozatlan oldal.] Vö. Farkas 2011, 32–43.

„... minden újdonság és könyv ráerőszakoltatik, ráküldetik a közönségre”³⁶

Voltak azonban olyan könyvkereskedők, akik visszaéltek a gyakorlattal, és olyanokra is rá akarták tukmálni az új könyveket, akik nyomtatékosan kijelentették, hogy nem kérnek. Több olyan, fiktív vagy valós történet is keringett a sajtóban, amely a kéréstlen megtekintési küldemények visszaszolgáltatását parodizálta ki a fogyasztó szemszögéből. Brucker Lajos is leírt egy ilyet cikkében:

Egy vidéki kartársunkkal, aki minden rendszer nélkül küldötte szét az újdonságokat, a következő épületes história történt: egy ottani vaskereskedőnek minden héten küldött egy csomag könyvet megtekintésre, a vaskereskedő pedig minden héten felbontatlanul visszaküldötte a csomagokat azon udvarias, de határozott kijelentés mellett, hogy ő könyveket nem vásárol. Jeles kollegánk azonban csak folytatta az újdonságok küldését, mígnem egy szép nyári napon egy teherkocsi áll meg üzlete előtt, amelyről két markos legény egy nagy vaskályhát emel le és viszi be egyenesen a könyvesboltba, az ámuló könyvkereskedőnek pedig egy a vaskereskedőtől eredő számlát tesz az asztalára mely szól »Szíves megtekintésül« 1 drb. 8. sz. Meidinger-féle vaskályháról. Ára 55 frt. Hiába szabadkozott kartársunk, hogy ő vaskályhát nem rendelt és nem is vásárol, a jól betanított fuvaros ott hagyta a monstrumot a bolt kellő közepén, melyet a könyvkereskedő azután a saját költségén visszaküldhetett.³⁷

Léteznek olyan példák is, amikor a kiadó-könyvtár annak ellenére küldte meg a címzettnek a kötetet, hogy nem volt közöttük semmilyen előzetes megállapodás. Ebben az esetben az érintettek egy része szintén nem vette jó néven a kéréstlen küldeményt. 1892-ben a *Budapesti Hírlap*, A közönség köréből című rovatában „egy vidéki ügyvéd” egy felháborodott olvasói levélben kelt ki Robicsek Zsigmond pesti kiadó-könyvtár ellen, amiért megtekintésre megküldte neki és vidéki kollégáinak Kassay Adolf *A zsidó házasságokra vonatkozó jogelvek és szabályok a megfelelő rendeletekkel és határozatokkal* című 50 koronás saját kiadású kiadványát egy nyomtatott levél kíséretében.³⁸ Az ügyvéd nemcsak annak adott hangot, hogy a kiadvány szerinte „avult fércelmény”, hanem annak is, hogy a Robicsek által alkalmazott gyakorlat tisztességtelen üzérkedésnek minősül. A névtelen panaszos azt is kifejtette, hogy a legtöbben nem azért tartják meg és fizetik ki a könyv árát, mert az érdekli őket, hanem azért, mert tartanak a későbbi fizetési felszólítástól vagy a pereskedéstől. Ráadásul, ha valaki bizonyítani akarja, hogy a könyvet visszaküldte, ajánlva kell azt postára adni. A könyvkereskedő válaszlevelét,

³⁶ Egy könyvkereskedő „boldog újévi” elmékedései 1883, 6.

³⁷ BRUCKER 1896, 231. További hasonló cikkek: „Szíves megtekintés végett!” 1897, 4; VÉEF 1918, 7.

³⁸ EGY VIDÉKI ÜGYVÉD, 1892, 13; KASSAY 1891.

amelyben visszautasította az őt ért vádakat, és védelmébe vette a mások által is alkalmazott üzleti gyakorlatot, három nappal később közölték:

Tekintetes szerkesztőség!

Becses lapja november 16-diki számában „egy vidéki ügyvéd” támadást intéz ellenem amiatt, mert egy kiadásomban megjelent könyvet küldtem be neki azzal a felszólítással, hogy a könyv megtartása esetén annak árát küldje be nekem. Anélkül, hogy arra kiterjeszkedném, vajon a szóban forgó könyv (a zsidó házasságok jogi fejtegetése) fércelmény-e vagy nem, csak azt jegyzem meg, hogy még a legkiválóbb külföldi könyvkereskedőknél is szokás, hogy kiadványaikat megtekintés végett vidéki intelligens embereknek elküldik; ha ezek a könyvet nem akarják megtartani, úgy megnézik a könyv címét és anélkül, hogy tollakat tintába kellene mártaniok, anélkül, hogy a csomagra bélyeget kellene tenniök, anélkül, hogy cselédjüket postára kellene farsztaniok, a kézbesítő levélhordó által visszaszármaztatják. Egyébiránt még sohasem pöröltem be olyan embert, akinek megtekintés végett könyvet küldtem, és aki sem a könyvet vissza, sem a pénzt meg nem küldte.

Tisztelettel Robicsek Zsigmond könyvkereskedő.³⁹

A kérértlen küldeményeknek akkor sem mindig örültek, ha a fenti példával ellentétben a címzett gyűjtötte a könyveket és érdekelte a téma. A bibliofil könyvek és grafikák, köztük ex librisek adásvételével foglalkozó Kellner István könyv- és műkereskedő⁴⁰ közel 7900 könyvjegyet számláló gyűjteményéről 1921-ben kiadott egy katalógust, ezzel segítve elő kollekcója egyben történő eladását és az ex librisek gyűjtőinek tevékenységét. A hiánypótló kézikönyv összeállításában Kellner gyűjtőtársa, Reich Milton Oszkár is részt vett, a kiadó előszava után következett egy rövid írása. Az ábécésorrendben közölt német, osztrák és svájci művészek grafikai műlapjainak leírásánál többnyire feltüntették a tulajdonos nevét, a felirat szövegét, a keletkezési évet és a technikát is, néhány műnek pedig a reprodukcióját is közölték. A gondosan összeállított német nyelvű kötet 1000 számozott példányban jelent meg, de készült belőle 150 egészborbe kötött luxuspéldány is, ezekhez 10 eredeti grafikát mellékeltek.⁴¹ Kellner – feltehetően más gyűjtők és művészek mellett – a túlnyomórészt zsidó témájú szecessziós könyvillusztrációival, grafikaival köztük ex libriseivel ismertté vált E. M. Lilien⁴² braun-

³⁹ ROBICSEK 1892, 10.

⁴⁰ Kellnerről bővebben: FARKAS 2010, 89–95; Uő, 2011, 43–54. A Kellnerre vonatkozó új kutatási eredményeimet rövidesen közreadom. A képzőművészként induló gyűjtőhöz, könyv- és műkereskedőhöz köthető grafikai lapok rövid ismertetéséhez ld. VASNÉ TÓTH 2024, 46–51.

⁴¹ KELLNER 1921.

⁴² Ephraim Mose(s) LILIEN (1874–1925) Galíciában született zsidó grafikus és fotográfus. Többek között Berlinben, Bécsben és Budapesten is volt kiállítása. Az Iparművészeti Múzeum is

schweigi otthonába is elküldte megtekintésre a katalógus egyszerű kiadásváltozatát. A képzőművész grafikái is szerepeltek a kötetben, és ő is gyűjtötte az igényes kiállítású könyveket, ezért joggal gondolta Kellner, hogy a címzett megvásárolja a művet. Mielőtt azonban a grafikus a kiadó levelét elolvasta volna, amelyből kiderült, hogy nem egy tisztelet-, hanem egy megtekintési példányt tart a kezében, és azt 250 birodalmi márkáért vásárolhatja meg, felvágta és tüzetesen áttanulmányozta a könyvet. Ezt nem is rejtette véka alá, hiszen Kellnernek írt válaszlevelében egy tévedésre is rámutatott. Azt is közölte, hogy a kötetet nem szeretné megvásárolni, mert a gyűjteményében csak jó minőségű papírra nyomtatott könyvek találhatók. A készpénzes vásárlás helyett ezért cserét ajánlott: a katalógus amatőr (tehát drágább és igényesebb kivitelű) változatának egy példányáért cserébe felkínálta azokat az általa készített *ex libris* lapjait, amelyek nem voltak meg a kiadó gyűjteményében.⁴³ Kellner leveleit egyelőre nem ismerjük, de a művész második levelének megfogalmazása azt valószínűsíti, hogy az egyébként anyagi gondokkal küzdő (ezért is akarhatta eladni *ex libris* gyűjteményét) kiadó-könyvkereskedő a készpénzes vásárlást preferálta.⁴⁴ Nem tudjuk, hogy végül a felek milyen egyezségre jutottak, de amennyiben Lilien visszaküldte a felvágott kiadványt, Kellnert anyagi veszteség érte, mert a felvágott kötetet már nem tudta 250 márkás áron értékesíteni.

*

Összegzésül elmondhatjuk, hogy mint azt a fenti változatos és különböző korszakokból származó példák is mutatják, mind a könyvkereskedőknek, mind pedig a könyvvásárlóknak voltak fenntartásaik és rossz tapasztalataik a megtekintési könyvek gyakorlatával. A könyvkereskedők a megrongálódott, elveszett és határidőn túl visszaküldött (az elfektetett mű kiesett a forgalomból és elvesztette újdonság jellegét), a könyvvásárlók pedig a kéretlen könyvekkel szemben viseltettek ellenérzéssel. A megtekintésre küldött könyvújdonságok gyakorlatát leginkább azoknak a vásárlóik érdeklődési körét jól ismerő könyvkereskedéseknek érte meg alkalmazni, akik művelt, sokat olvasó és nagy könyvtárral rendelkező, magas társadalmi státuszú és/vagy szellemi foglalkozást űző megbízható ügyfelekkel rendelkeztek. Az egykorú cikkek rövid utalásai szerint, bár nem volt egységes jogalkalmazás, ha az üzlet feltételeiről a felek nem egyeztek meg előzetesen írás-

őrzi egyik saját részére készült *ex libris*-ét: <https://gyujtemeny.imm.hu/gyujtemeny/ex-libris-ephraim-moses-lilien/5027?npn=1> (2025. 02. 1.). Vö. ERDÉLYI 1925–1926, 153; STANISLAWSKI, 2002, 94–104.

⁴³ Ephraim Mose Lilien levele Stefan Kellnernek, 1922, augusztus 14. Wienbibliothek im Rathaus: AT-WBR-1081026 (2025. 01. 10.)

⁴⁴ Ephraim Mose Lilien levele Stefan Kellnernek, 1922, augusztus 28. Wienbibliothek im Rathaus: AT-WBR-1077823 (2025. 01. 10.)

ban, vita esetén a jog inkább a vásárlót védte.⁴⁵ Ha voltak is nézeteltérések, feltételezhető, hogy egy tekintélyes könyvkereskedőnek nem állt érdekében pereskedni; az anyagi veszteségnél fontosabb volt számára a hírneve. Egy jómódú és rendszeres könyvvásárlónak sem okozott különösebb problémát, ha utólag olyan házhoz küldött és nyakán maradt kiadványokért is fizetett, amelyeket máskülönben nem vásárolt volna meg. Nagy veszteség, hogy a könyvkereskedők megtekintési küldeményekről vezetett kartotékjai, számlái, a vásárlók érdeklődésére vonatkozó feljegyzések az egyéb iratokkal együtt nem maradtak fenn az utókorra, mert azok kivételes forrásértékkel bírnának az egyes korok művelődés-, könyv- és könyvtártörténeti kutatásai számára.

Hivatkozott irodalom

- A könyv és könyvtár a magyar társadalom életében 1849-től 1945-ig*, összeáll. Kovács Máté Bp., Gondolat, 1970.
- A könyvvilág elődei*, közléteszi Varga Sándor = *Könyvvilág*, 1988. január 1., 14.
- A Pallas Nagy Lexikona, Az összes ismeretek enciklopédiája tizenhat kötetben*, X., Bp., Pallas Irodalmi és Nyomdai Rt., 1895.
- A Pannonhalmi Szent Benedek-Rend Győri Katolikus Czuczor Gergely Gimnáziumának Évkönyve az 1938–39. iskolai évről*, közléteszi Holenda Barnabás, Győr, Győregyházmezei Alap, 1939.
- A Régi Buda és Pest könyvekben, képekben, A Magyar Bibliophil Társaság harmadik kiállításának katalógusa*, Előszó Kremmer Dezső, Bp., Amicus, 1922.
- AIGNER Lajos, *Könyvkereskedői műszavak* = *Corvina*, 1884. július 10., 75–76.
- AIGNER Lajos, *A könyv jogi természetéről I, Kell-e a könyvet visszaadni?* = *Corvina*, 1892. július 10., 79–80.
- ARIC, *Remittendákról* = *Corvina*, 1907. március 30., 47–48.
- BENCZÚR József, *A magyar könyvkiadás* = *Társalkodó*, 1842. június 8., 181.
- BENKŐ Gyula, *Magyar könyvkereskedelmi szokásjog* = *Corvina*, 1888. augusztus 20., 95–96.
- BRUCKER Lajos, *Szíves megtekintésül* = *Corvina*, 1896. június 20., 231.
- Egy könyvkereskedő „boldog újévi” elmélkedései* = *Corvina*, 1883. január 20., 6–7.
- EGY VIDÉKI ÜGYVÉD, *A közönség köréből* = *Budapesti Hirlap*, 1892. november 16., 13.
- E–i. [ERDÉLYI János], *Irodalmunk terjesztése ügyében* = *Életképek*, 1845. október 18., 485–489.
- ELEKES Dezső, *Budapest szerepe Magyarország szellemi életében*, Bp., Székesfőváros Statisztikai Hivatala, 1938 (Statisztikai Közlemények, 85/1).
- ERDÉLYI Árpád, *Lilien E. M. = Magyar zsidó diák családi naptár 1925–1926*, 153.
- FARKAS Judit Antónia, *Erotika és bibliofília, Kellner István tiltott könyves tevékenysége az 1920-as években* = *Korunk*, 2010, 89–95.

⁴⁵ AIGNER 1892, 79–80; BRUCKER 1896, 231.

- FARKAS Judit Antónia, *Két bibliofil vállalkozó: Reiter László és Kellner István = Ars Hungarica*, 2011, 4, 32–54.
- FARKAS Judit Antónia, *Szana Tamás és a modern magyar bibliophilía = Natio est semper reformanda, Tanulmányok a 70 éves Gergely András tiszteletére*, szerk. Anka László et al., Bp., Károli Gáspár Református Egyetem – L'Harmattan, 2016, 255–266.
- FARKAS Judit Antónia, *Állam, társadalom és könyvfogyasztás, A „jó” magyar könyvek kiadásának, vásárlásának és olvasásának serkentésére tett kísérletek a 19. század utolsó harmadában = VERITAS Évkönyv 2019*, szerk. Farkas Judit Antónia et al, Bp., VERITAS Történetkutató Intézet és Levéltár–Magyar Napló, 2020, 74–94.
- FARKAS Judit Antónia, „Pécs legszebb magánkönyvtára Reuter Camillo orvosprofesszoré”, *Egy elfeledett XX. századi bibliofil és műpártoló portréjához = Dr. Reuter Camillo, egy XX. századi pécsi polgár és elmegyógyász munkássága*, szerk. Dezső Krisztina, Pécs, Pécsi Tudományegyetem Általános Orvostudományi Kar, 2021, 87–117.
- FARKAS Judit Antónia, „A magyar bibliofilek Drugulin nyomtatói és Kelmscott-pressei”, *A gyomai Kner és a békéscsabai Tevan nyomda úttörő könyvművészeti és bibliofil kiadói tevékenysége*, II. = *VERITAS Évkönyv 2023*, szerk. Kincses Katalin Mária, Bp., VERITAS Történetkutató Intézet és Levéltár – Magyar Napló, 2024, 192–227.
- GRANASZTÓI Olga, *Egy pesti könyvkereskedés nyugat-európai kapcsolatai a XVIII. század végén, Weingand és Köpff pesti könyvkereskedők levelei a neuchâtel-i levéltárban (1781–1788) = Magyar Könyvszemle*, 119(2003), 166–187.
- Hoffmann Alfréd elnök megnyitó beszéde = *Corvina*, 1903. október 30., 150–151.
- HOFFMANN Alfréd, BENKŐ Gyula, *Hirdetmény = Corvina*, 1889. október 20. 121.
- JUSTUS: *Irodalmi bajaink*, II = *Figyelő*, 1874. november 29. 563–565.
- KASSAY Adolf, *A zsidó házasságokra vonatkozó jogelvek és szabályok a megfelelő rendeletekkel és határozatokkal*, átdolgozta és bővítette Severus, Bp., Robiczek Zsigmond, 1891.
- KELLNER, Stefan, *Ex libris und Gelegenheitsgraphik*, Katalog 3. (Moderne Exlibris), Vorwort von [Stefan Kellner], Bp., [Stefan Kellner], 1921.
- Kereskedelmi szótár*, A M. T. Akadémia által kiküldött szakbizottság közreműködésével. I. német–magyar rész, szerk. Ballagi Aladár, György Aladár, Bp., MTA, 1887.
- KÓKAY György, *A könyvkereskedelem Magyarországon*, Bp., Balassi, 1997.
- MÁRAI Sándor, *Judit... és az utóhang*, Bp., Akadémiai–Helikon, 1992.
- MÁRAI Sándor, *Egy polgár vallomásai*, Bp., Helikon, 1997.
- NOVÁK László, *A nyomdászat története*, V, 1801–1867, Bp., Novák László, 1929 (Grafikai Művészetek Könyvtára, 11).
- NOVÁK László, *A nyomdászat története*, VI, 1868–1900, Bp., Novák László, 1929 (Grafikai Művészetek Könyvtára, 12).
- NOVÁK László, *A nyomdászat története*, VII, 1901–1929, Bp., Novák László, 1929 (Grafikai Művészetek Könyvtára, 13).
- RANSCHBURG Győző, *A könyvtár műveltsége = Corvina*, 1887. április 10., 38–40.
- RANSCHBURG Viktor, *A könyv útja a szerzőtől a közönségig = Könyvbarátok Lapja*, 1928, 4, 270–277.
- REUTER Camillo, *A szép könyvről = Pécsi Napló*, 1929. május 17., 1–2.

- RÉVAY Mór János, *Írók, könyvek, kiadók*, II, Bp., Révai Testvérek Irodalmi Intézet Rt., 1920.
- ROBICSEK Zsigmond, *A közönség köréből, Tekintetes szerkesztőség!* = *Budapesti Hírlap*, 1892. november 19., 10.
- SCHÜRMAN Ágost, *A könyvkereskedelelem története*, ford. A. K. [Aigner Károly] = *Corvina*, 1879. november 15., 114–115, 114, december 20., 128.
- SIMON Melinda, *Hoffmann Alfréd és a dualizmus könyvkereskedelme*, Bp., Balassi, 2016.
- SIMON Melinda, *Kenyércikkek a 19–20. század fordulóján, avagy miből élt meg egy vidéki könyvesbolt 1899-ben* = *Magyar Könyvszemle*, 139(2023), 224–232. <https://doi.org/10.17167/mksz.2023.2.224-232>
- STANISLAWSKI, Michael, *A Jugendstiltől a „Judenstilig”*, Ephraim Moses Lilien munkásságának kozmopolita és nacionalista vonásai = *Múlt és Jövő*, 2002, 2–3, 94–104.
- STEINER Mihály, *Miért nem vesz könyvet a közönség? Nemzetgazdasági és művelődéstörténeti tanulmány* = *Corvina*, 1885. december 30., 149–152.
- SZANA Tamás, *Magyar művészek, Műtörténelmi vázlatok képekkel*, Bp., Révai Testvérek, 1887a.
- SZANA Tamás, *A könyvárusok panasza* = *Nemzet* (reggeli kiadás), 1887b. február 12., [1]. „Szíves megtekintés végett.” = *Pesti Hírlap*, 1897. január 23., 7.
- THIEME, Fr., *Zur gefälligen Ansicht* = *Buchhändler-Akademie*, Organ für die Gesamtinteressen des Buchhandels und der ihm verwandten Geschäftszweige, VIII. Band, Leipzig, Ludwig Hamann, 1896, 28–33.
- TORZSAI Tamás, ZALA Imre, *Könyv A–Z*, A könyvkereskedelelem kislexikona, szerk. Zala Imre, Bp., Tankönyvkiadó, 1973.
- Ueber Entwicklung und Organisation des Buchhandels in Deutschland und Oesterreich*, Vortrag des Herrn Eugen Marx, gehalten am 17. April im Locale des Graphischen Club. (Schluss.) = *Oesterreichische Buchdrucker-Zeitung*, 1879. július 3., 218–220.; július 10., 227–229.
- VARGA Sándor, *A Magyar Könyvkereskedők Egyletének alapítása*, Bp., [Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülete], 1980.
- VARGA Sándor, *Práger Miklós nyolc évtizedes életútja* = *Olvasó nép*, 7(1985), 26, 114–116.
- VASNÉ TÓTH Kornélia, *Szignetek, reklámgrafikák és ex librisek, Látogatás Kellner István könyvkereskedésében* = *Magyar Grafika*, 2024, 4, 46–51.
- VÉEF, *Vicem pro vive* = *Borsszem Jankó*, 1918. augusztus 11., 7.
- WEKERLE László, *A magyar irodalmi termékek forgalmi pangásáról*, I–VIII. = *Corvina*, 1891. (I.) május 20., 55–56, (II.) május 30., 59, (III.) június 10., 62–63, (IV.) július 20., 78–79, (V.) augusztus 10., 89, (VI.) augusztus 20., 96, (VII.) augusztus 30., 102, (VIII.) szeptember 10., 106–107.

Farkas, Judit Antónia

**“On Approval”: Delivering New Books to Customers
as a Necessary Tool of Hungarian Book Distribution
from the 18th to the 20th Century**

This study examines a book distribution practice adopted from German booksellers – the delivery of new books “on approval” to customers’ homes – as it was applied in Hungary between the 18th and 20th centuries, from both the booksellers’ and the buyers’ perspectives.

Due to the limited market for Hungarian books, booksellers could not simply wait for customers to enter their shops; instead, they had to make deliberate efforts to stimulate demand. One of the most effective methods was a form of direct marketing, whereby books were sent to regular clients by post or courier for inspection (“on approval”).

Booksellers also employed this practice as a means of maintaining good relations with respected bibliophiles and loyal customers. The method carried little financial risk if the bookseller was well acquainted with the client’s interests and the customer had agreed to the terms in advance: if they did not wish to purchase the book, it had to be returned to the shop within a specified period, uncut and in perfect condition.

Booksellers in smaller provincial towns, whose business volume was limited, were often compelled to overlook late or damaged returns to retain their regular customers, since this approach represented one of their most reliable sales strategies. However, some booksellers abused the system, sending unsolicited shipments and thereby harassing potential buyers.

The practice of sending new publications on approval proved most profitable for bookshops that were familiar with their clientele’s interests and catered to cultivated, well-read, and reliable customers – individuals of high social standing and/or intellectual professions, typically possessing large private libraries.

Keywords: 18th century, 19th century, 20th century, book trade, book distribution, book consumption, book on approval, bibliophilia.